ଶୁକ୍ଳଯଜୁର୍ବେଦୀୟ

ଈଶାବାସ୍ୟୋପନିଷଦ

ହିରଣ୍ମୟେନ ପାତ୍ରେଣ ସତ୍ୟସ୍ୟାପିହିତଂ ମୁଖମ୍ ।
ତତ୍ତ୍ୱଂ ପୁଷନ୍ନପାବୃଣୁ ସତ୍ୟଧର୍ମାୟ ଦୃଷ୍ଟୟେ ।।୧୫।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ହେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପାଳନପୋଷଣକାରୀ ପରମେଶ୍ୱର ! ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ରୂପକ ପାତ୍ରରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଆପଣ ଭକ୍ତିରୂପ ସତ୍ୟ ଧର୍ମର ଅନୁଷ୍ଠାନକାରୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେବା ପାଇଁ ଉକ୍ତ ଆବରଣକୁ ଦୂରେଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।।

ଉପକ୍ରମଣିକା

ଈଶାବାସ୍ୟୋପନିଷଦଟି ଶୁକ୍ଳଯଜୁର୍ବେଦ ସଂହିତାର ଚାଳିଶିତମ ଅଧ୍ୟାୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକ ଉପାଦେୟ ଅଂଶ । ମନ୍ତ୍ରଭାଗର ଅଂଶବିଶେଷ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ବିଶେଷ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି । ଏହାକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଉପନିଷଦ ଭାବରେ ବି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ଶୁକ୍ଳଯଜୁର୍ବେଦର ପ୍ରଥମ ଅଣଚାଳିଶଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ କର୍ମକାଣ୍ଡର ନିରୂପଣ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଚାଳିଶିତମ ଅଧ୍ୟାୟଟି ଅନ୍ତିମ ଜ୍ଞାନକାଣ୍ଡ ଅଟେ । ଏଥିରେ ଗାୟନର ମଧୁରତା ସହିତ ଭଗବତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିବା କାରଣରୁ ଏହାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସର୍ବାଧିକ ମନେହୁଏ । ଏହାର ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରରେ 'ଈଶାବାସ୍ୟମ୍' ପଦ ଆସୁଥିବାରୁ ଏଭଳି ନାମକରଣ ହୋଇଥାଇପାରେ ।

ଈଶାବାସ୍ୟୋପନିଷଦର ଅନେକ ଭାଷ୍ୟ ଓ ଟୀକା ଉପଲବ୍ଧ । ଅନେକ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଏହା ଉପରେ ଭାଷ୍ୟ, ଟୀକା, ଟିପ୍ପଣୀ ଆଦି ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ଉପାଦେୟତାକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଛନ୍ତି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଶାଙ୍କରଭାଷ୍ୟ, ରାମାନୁଜ ଭାଷ୍ୟ, ମାଧବ ଭାଷ୍ୟ ଆଦି ପ୍ରମୁଖ । ବିଶଦ ପାଠ ଓ ପ୍ରବେଶ ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ସେଗୁଡିକ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ପାଠକମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ପାଇଁ ସାମାନ୍ୟତମ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ ଅର୍ଥକୁ ସହଜରେ ବୋଧ କରାଇବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେ ଏଭଳି ସହଜବୋଧ ପଦକ୍ଷେପନେଇ ସରଳ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରାଇବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛୁ । ବିଶଦବୋଧ/ ଗଭୀରପ୍ରବେଶ ନିମନ୍ତେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ ଭାଷ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ସହାୟକ ହେବ ।

ଶାନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରଃ
[Peace Invocation]

ଓଁ ପୂର୍ଣ୍ଣମଦଃ ପୂର୍ଣ୍ଣମିଦଂ ପୂର୍ଣ୍ଣାତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣମୁଦଚ୍ୟତେ ।।
ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମାଦାୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମେବା ବଶିଷ୍ୟତେ ।।[୧]
ଓଁ ଶାନ୍ତିଃ ! ଶାନ୍ତିଃ !! ଶାନ୍ତିଃ !!!

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଓଁ ରୂପକ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ବିଗ୍ରହ ପରବ୍ରହ୍ମ ଅଟନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଜଗତ୍ ସ୍ୱରୂପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଧ ଅଟନ୍ତି । କାହିଁକି ନାଁ ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ କିଛି ପୂର୍ଣ୍ଣାଂଶକୁ ବାଦ୍ ଦେଇଦେଲେ ମଧ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହେ । ତେଣୁ ଏଠାରେ ସେହିଭଳି ପୂର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ସ୍ମରଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତ୍ରିବିଧତାପର ଶାନ୍ତି କାମନା କରାଯାଉଛି ।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ସେହି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ପରବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସବୁ ପ୍ରକାରେ ସଦାସର୍ବଦା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ଜଗତ୍ ମଧ ସେହି ପରବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ, କାହିଁକି ନାଁ ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣ (ଦୃଶ୍ୟଜଗତ୍) ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ଏହିଭଳି ପରବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣତାରେ ଜଗତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇରହିଛି, ଏଣୁ ତାହା ମଧ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଠାରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଅଂଶକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହିଁ ଅବଶିଷ୍ଟ ରହେ ।

ତେଣୁ ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ଅଧିଭୌତିକ, ଅଧିଦୈବିକ ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତାପତ୍ରୟକୁ ଶାନ୍ତିକରାନ୍ତୁ, ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବାକ୍ୟରୂପେ ଶାନ୍ତି କାମନାକରି ଏଭଳି ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଗଲା ।

---

୧ ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରଟି ବୃହଦାରଣ୍ୟକ-ଉପନିଷଦର ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ ପ୍ରଥମ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରଥମ କାଣ୍ଡର ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧରେ ମଧ ରହିଛି ।

ଉପନିଷଦମନ୍ତ୍ରାଃ

ଓଁ ଈଶାବାସ୍ୟଂ ଇଦଂ ସର୍ବଂ ଯତ୍କିଞ୍ଚ ଜଗତ୍ୟାଂ ଜଗତ୍ ।
ତେନ ତ୍ୟକ୍ତେନ ଭୂଞ୍ଜୀଥା ମା ଗୃଧଃ କସ୍ୟ ସ୍ୱୀଦଧନମ୍ ।।୧।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଯାହା କିଛି ରହିଛି (ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଜଡଚେତନ ସ୍ୱରୂପ ଜଗତ୍) ସେସବୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟାପ୍ତ ଅଟେ । ତେଣୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସାଥୀରେ ରଖି ତ୍ୟାଗପୂତ ଭାବରେ ଉକ୍ତ ଜାଗତିକ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ଭୋଗକର । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଆସକ୍ତ ହୁଅ ନାହିଁ କାହିଁକି ନାଁ ଧନ, ଭୋଗ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଏସବୁ କାହାର ହୋଇପାରେ ! ଅର୍ଥାତ୍ ଏସବୁ କାହାର ନୁହେଁ ।।୧।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ସାଧାରଣ ମାନବପ୍ରତି ଉପନିଷଦୀୟ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଓ ପବିତ୍ରତମ ଉପଦେଶ ବା ଆଦେଶ ଭାବରେ ଏହି ଶ୍ଳୋକକୁ ଗଣନା କରାଯିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ତଦନୁସାରେ ଅଖିଳ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଯାହାକିଛି ବି ବସ୍ତୁ ରହିଛି ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଚରାଚରାତ୍ମକ ଜଗତରେ ଦୃଷ୍ଟି ପାଇଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା କିଛି ବସ୍ତୁ ଆମ୍ଭକୁ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଛି, ସେଗୁଡିକ ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଅଟେ । ଯାହା କିଛି ଶୁଣୁଛେ, ଦେଖୁଛେ ଏବଂ ବ୍ୟବହାର କରୁଛେ, ସେସବୁ ସର୍ବାଧାର, ସର୍ବନିୟନ୍ତା, ସର୍ବାଧିପତି, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ, ସର୍ବଜ୍ଞ, ସର୍ବକଲ୍ୟାଣ ଗୁଣସ୍ୱରୂପ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ସେଗୁଡିକ ତାଙ୍କରି ନିକଟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ ।[୧] ସେହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ମାତ୍ର ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ବ୍ୟତିରେକ ତିଷ୍ଠି ରହିବା ଅସମ୍ଭବ ।[୨] ଏହିଭଳି ବୁଝି ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ନିଜ ଭିତରେ ଏବଂ ନିଜ ପାଖରେ ପରିକଳ୍ପନାକରି ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବଦା ଆମ ସହିତ ରହିଛନ୍ତି ମନେକରି ଜଗତର ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁକୁ ମମତା ଓ ଆସକ୍ତି ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶ୍ୱରୂପକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପୂଜାଭାବରେ ଭୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ମନକୁ ବିଷୟାସକ୍ତ ନ କରାଇ ଉକ୍ତ ଭଗବତ୍ ବସ୍ତୁ ତୁମର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ କରୁଛି, ଏହାକୁ ଦୃଢ ପୂର୍ବକ ବିଶ୍ୱାସକରି ଏହି ସଂସାରକୁ

---

୧ ଗୀତା– ୯/୪ ।

୨ ଗୀତା– ୧୦/୩୯, ୪୨ ।

ସେବନ କରାଯାଇପାରେ ।[୧] ବସ୍ତୁତଃ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଭୋଗ୍ୟପଦାର୍ଥ ଗୁଡିକ କାହାର ବି ନୁହେଁ ଏହା ଦୃଢ ନିଶ୍ଚିତ କରିନେବା ଉଚିତ । ଏଭଳି କରିବା ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ମମତା ଓ ଆସକ୍ତି କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୁଏ । ଏହି ଆସକ୍ତି କ୍ଷୁଣ୍ଣଭାବରେ (ଆସକ୍ତି ଶୂନ୍ୟହୋଇ) ଦୃଷ୍ଟ ବସ୍ତୁସମୂହ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ମନେକରି ତାଙ୍କୁ(ଭଗବାନଙ୍କୁ) ପ୍ରସନ୍ନ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେଗୁଡିକର ଉପଯୋଗ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।।୧।।

କୁର୍ବନ୍ନେବେହ କର୍ମାଣି ଜିଜୀବିଷେ ଚ୍ଛତଂସମାଃ ।
ଏବଂ ତ୍ୱୟି ନାନ୍ୟଥେତୋଽସ୍ତି ନ କର୍ମ ଲିପ୍ୟତେ ନରେ ।।୨।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଏହି ଜଗତରେ ଶାସ୍ତ୍ରନିୟତ କର୍ମମାନଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱରପୂଜା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆଚରଣ କରୁ କରୁ ଶତବର୍ଷ ବ୍ୟାପୀ ବଞ୍ଚିବାର ଇଚ୍ଛା କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଏହିଭଳି ଅର୍ଥାତ୍ ତ୍ୟାଗ ଭାବରେ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଇଁ କରାଯାଉଥିବା କର୍ମ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଲିପ୍ତ କରାଇବ ନାହିଁ । ତଦ୍ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମାର୍ଗ ନାହିଁ, ଯାହା ସାହାଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ ।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ପୂର୍ବ ମନ୍ତ୍ରର କଥନାନୁସାରେ ଜଗତର ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତା, ଧର୍ତ୍ତା, ହର୍ତ୍ତା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସତତ ସ୍ମରଣକରି ସବୁକିଛି ତାଙ୍କର ଦାନ ମନେକରି, ତାଙ୍କରି ପୂଜା ନିମନ୍ତେ ଶାସ୍ତ୍ରନିୟତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମମାନଙ୍କୁ ଆଚରଣକରି ଶତବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚିବାର ଇଚ୍ଛା କର । ଏହି ଭଳି ନିଜର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନକୁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମର୍ପଣ କରିଦିଅ । ଏଭଳି ମନେକର କି ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ କର୍ମକୁ (ଯାହା ସ୍ୱ–କର୍ମ ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ହୋଇଛି) ଆଚରଣକରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହକରିବା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ପୂଜା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ତାହା କେବେହେଲେ ନିଜ ପାଇଁ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଯେହେତୁ ଭୋଗ୍ୟବସ୍ତୁ ଭୋଗକରିବା ପାଇଁ ହୋଇନାହିଁ, ତାହା କିଭଳି ସ୍ୱାର୍ଥ ହେବ ! ଏହି ଭଳି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହକରିବା ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ କର୍ମ ତୁମ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପନ୍ନ ହେବ, ତାହା ତୁମକୁ ବନ୍ଧନରେ ପକାଇବ ନାହିଁ । କର୍ମ କରି କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ନହେବା ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ମାର୍ଗ, ଯାହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମାର୍ଗ କର୍ମ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରାଇପାରିବ ନାହିଁ ।[୨]

ଅସୁର୍ଯ୍ୟା ନାମ ତେ ଲୋକା ଅନ୍ଧେନ ତମସାଽଽବୃତାଃ ।
ତାଁସ୍ତେ ପ୍ରେତ୍ୟାଭିଗଚ୍ଛନ୍ତି ଯେ କେ ଚାତ୍ମହନୋ ଜନାଃ ।। ୩।।

---

୧ ଗୀତା– ୨/୬୪, ୩/୯, ୧୮/୪୬ ।

୨ ଗୀତା– ୨/୫୦, ୫୧ ଏବଂ ୫/୧୦ ।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଅସୁର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅର୍ଥାତ୍ ନାନା ପ୍ରକାରର ଯୋନି(ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜନ୍ମ) ଏବଂ ନରକରୂପୀ ଲୋକ ସବୁକିଛି ଅଜ୍ଞାନ ତଥା ଦୁଃଖ–କ୍ଳେଶରୂପୀ ମହାନ ଅନ୍ଧକାର ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇରହିଛି । ଯେ କେହି ଆତ୍ମଘାତୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ଅନନ୍ତର ପୂର୍ବୋକ୍ତ ସେହି ଭୟଙ୍କର(ଅନ୍ଧକାରାଚ୍ଛନ୍ନ) ଲୋକକୁ ପୁନଃ ପୁନଃ ଗମନ କରିଥାନ୍ତି ।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ମାନବ ଶରୀର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଶରୀରଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟେ, ପରମ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଅଟେ । ଭଗବାନଙ୍କର ବିଶେଷକୃପା କାରଣରୁ ଉକ୍ତ ଶରୀର ଜୀବକୁ ଜନ୍ମ–ମୃତ୍ୟୁରୂପ ସଂସାର ସମୁଦ୍ରରୁ ତରିବାପାଇଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ଏହିଭଳି ଶରୀରକୁ ପ୍ରାପ୍ତହୋଇ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର କର୍ମମାନଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ପୂଜାର୍ଥେ ସମର୍ପଣ କରେ ନାହିଁ ଆଉ କାମୋପଭୋଗକୁ ଜୀବନର ପରମ ଧ୍ୟେୟ ମନେକରି ବିଷୟମାନଙ୍କରେ ଆସକ୍ତ ରହେ, ସେ ବସ୍ତୁତଃ ଆତ୍ମଘାତୀ ବୋଲାଇଥାନ୍ତି । ଏହିଭଳି ଆତ୍ମଘାତୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ପତନ ନିଜେ ହିଁ କରାଇଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ହରାନ୍ତି ନାହିଁ ବରଂ ନିଜକୁ ଅଧିକ କର୍ମବନ୍ଧନରେ ଜଡିତ କରାଇଦିଅନ୍ତି । ଏହି କାମ ତଥା ଭୋଗ ପରାୟଣ ଲୋକ ସେ ଯିଏ ହୁଅନ୍ତୁ ନାଁ କାହିଁକି, ଯେତେ ବଡ ନାମଯଶର ଅଧିକାରୀ ହୁଅନ୍ତୁ ନାଁ କାହିଁକି ମୃତ୍ୟୁ ଅନନ୍ତର ସେମାନଙ୍କୁ କର୍ମଫଳ ଭୋଗକରିବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର କୁକୁର–ଶୂକର, କୀଟ–ପତଙ୍ଗ ଆଦି ହୀନ ଯୋନିମାନଙ୍କରେ ଶୋକସନ୍ତାପ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆସୁରୀ ସ୍ୱଭାବ ଯୁକ୍ତହୋଇ ଅବତରିତ ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ ।[୧] ଏହା ଅସୁର ସ୍ୱଭାବଯୁକ୍ତ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିଶ୍ଚିତ ଫଳ ଭାବରେ ଉପନିଷଦ ବ୍ରହ୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅଜ୍ଞାନରୂପ ଅନ୍ଧକାରରେ ଆଚ୍ଛାଦନ ହୋଇଥିବା କାରଣରୁ ଏହିଭଳି ଆସୁରୀ ସ୍ୱଭାବଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଭୟାନକ ନର୍କକୁ ଗମନ କରିଥାନ୍ତି ।

ଅନେଜଦେକଂ ମନସୋ ଜବୀୟୋ
ନୈନଦ୍ଦେବା ଆପ୍ନୁବନ୍ ପୂର୍ବମର୍ଷତ୍ ।
ତଦ୍ଧାବତୋଽନ୍ୟାନତ୍ୟେତି ତିଷ୍ଠତ୍ତ
ସ୍ମିନ୍ନପୋ ମାତରିଶ୍ୱା ଦଧାତି ।।୪।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ସେହି ପରମେଶ୍ୱର ଅଚଳ, ଏକ ଏବଂ ମନ ଠାରୁ ମଧ ଅଧିକତର ତୀବ୍ର ଗତିଯୁକ୍ତ ଅଟନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦି ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ତଥା ସର୍ବଜ୍ଞ

---

୧ ଗୀତା– ୧୬/୧୬, ୧୯, ୨୦ ।

ଅଟନ୍ତି । ସେହି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନେ ପାଇପାରି ନାହାଁନ୍ତି କି ଜାଣିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇନାହାଁନ୍ତି । ସେହି ପରବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଅନ୍ୟ ଧାବମାନ ଦେବଗଣଙ୍କ ଠାରୁ ନିଜକୁ ଦୂରରେ ରଖି ସ୍ଥିରହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଏମାନେ (ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବଗଣ) କେହି ଅତିକ୍ରମ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସତ୍ତା ଓ ଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରୁ ଏମାନେ ନିଜ ନିଜର କର୍ମ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥାନ୍ତି ।।୪।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ସେହି ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପରମେଶ୍ୱର ଅଚଳ ଓ ଏକ ଅଟନ୍ତି । ଆଉ ମନଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକତର ତୀବ୍ର ବେଗଯୁକ୍ତ ଅଟନ୍ତି । ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନର ଗତି ରହିଛି ତାହା ଠାରୁ ଅନେକ ଆଗରେ ବା ଦୂରରେ ସେ ବିଦ୍ୟମାନ ହୁଅନ୍ତି । ମନ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ପାରେ ନାହିଁ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦି ଏବଂ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଅଟନ୍ତି ଅଥବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦି ହୋଇଥିବା କାରଣରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ଅବଗତ ଥାଆନ୍ତି । ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ଦେବତା ତଥା ମହର୍ଷିଗଣ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପରେ ଜାଣି ପାରିନଥାନ୍ତି ।[୧] ଯେତେସବୁ ତୀବ୍ର ବେଗଯୁକ୍ତ ବୁଦ୍ଧି, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ଅଥବା ବାୟୁ ଆଦି ଦେବତାମାନେ ରହିଛନ୍ତି, ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗକରି ତାଙ୍କର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ହେଲେ ପରମେଶ୍ୱର ନିଜେ ଅଚଳ ରହିଥିବା ହେତୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପାରକରି ଆଗକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁଭଳି ଅସୀମ ବସ୍ତୁର ସୀମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ସସୀମ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ସେହିଭଳି ବାୟୁ ଆଦି ଦେବଗଣ ଓ ଅନ୍ୟ ଋଷିମୁନିଗଣ ତାଙ୍କୁ କଳନା କରିବା ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ । ଯଦିଓ ସେମାନେ ସ୍ୱ–ଶକ୍ତିର ପ୍ରୟୋଗକରି ଜଳ–ବର୍ଷଣ, ପ୍ରକାଶ–ଉଦ୍ଗୀରଣ ଓ ଜୀବନଧାରଣ ଆଦି କ୍ରିୟା କରିପାରୁଛନ୍ତି, ତଥାପି ସେ ସେହି ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଶକ୍ତିକୁ କେବେହେଲେ କଳନା କରିପାରୁ ନାହାଁନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ କହିଲେ ସେମାନେ ଉକ୍ତ ଶକ୍ତିର କିଞ୍ଚିତ ଅଂଶମାତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସହଯୋଗ ବ୍ୟତିରେକ ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଶକ୍ତି ଓ ସତ୍ତା ନାହିଁ କହିବା ଯଥାର୍ଥ ହେବ ।।୪।।

ତଦେଜତି ତନ୍ନୈଜତି ତଦ୍ ଦୂରେ ତଦ୍ୱନ୍ତିକେ ।
ତଦନ୍ତରସ୍ୟ ସର୍ବସ୍ୟ ତଦୁ ସର୍ବସ୍ୟାସ୍ୟ ବାହ୍ୟତଃ ।।୫।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ସେ(ପରମାତ୍ମା) ଚଳନକ୍ଷମ ଅଟନ୍ତି, ସେ ଚଳନ ଅକ୍ଷମ ମଧ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ସେ ଦୂରରୁ ମଧ୍ୟ ଦୂରରେ, ପୁଣି ଅତି ନିକଟରେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

୧ ଗୀତା– ୧୦/୨ ।

ସେ ଏହି ସମସ୍ତ ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତର ବହିର୍ଭାଗରେ ମଧ୍ୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି ।।୫।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ସେହି ପରମେଶ୍ୱର ଚଳମାନ ଓ ଅଚଳ ମଧ୍ୟ । ଏକା ସମୟରେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଭାବ, ଗୁଣ ତଥା କ୍ରିୟା ଯାହାଙ୍କଠାରେ ଦେଖାଯାଏ, ସେ ପରମେଶ୍ୱର ଅଟନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତିର ମହିମା ଅଟେ । ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ କି, ସେହି ପରମାତ୍ମା ନିଜ ପରମଧାମରେ ଏବଂ ଲୀଳାଧାମରେ ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେବାପାଇଁ ଅପ୍ରାକୃତ ସଗୁଣ, ସାକାର ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ଲୀଳା କରିଥାନ୍ତି, ଯାହାକୁ ଆମେ ତାଙ୍କର ଚଳନଶକ୍ତି ଭାବେ ଆକଳନ କରୁ । ଆଉ ସେ ନିର୍ଗୁଣ ରୂପରେ ସର୍ବଥା ଅଚଳ ମଧ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ଏହି ଭଳି ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧା–ପ୍ରେମରହିତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କେବେ ଦେଖା ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ତେଣୁ ସେ ଦୂରରେ । ବିପରୀତଧର୍ମୀ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରେମୀଜନଙ୍କୁ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ସ୍ଥିତି ପ୍ରାକଟ୍ୟ କରାଇପାରନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ଅତି ପାଖରେ । ଏତଦ୍ ଅତିରିକ୍ତ ସେ ସବୁବେଳେ ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି କାରଣ ଏଭଳି କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ଯାହା ତାଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଲଗା ହୋଇଥିବ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ରହିଥିବା କାରଣରୁ ସେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ହେଲେ ଏହିଭଳି ଅବସ୍ଥାକୁ ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକ ଠିକ୍ ସେହି ରୂପରେ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରରେ ଥାଆନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ସେ ଜଗତର ଆଧାର ଏବଂ ପରମ କାରଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଜଗତ୍ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି ।[୧]

ଯସ୍ତୁ ସର୍ବାଣି ଭୂତାନ୍ୟାତ୍ମନ୍ୟେବାନୁପଶ୍ୟତି ।
ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଚାତ୍ମାନଂ ତତୋ ନ ବିଜୁଗୁପ୍ସତେ ।।୬।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ପରନ୍ତୁ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣତୟା ପ୍ରାଣୀସମଗ୍ରକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ ନିତ୍ୟ–ନିରନ୍ତର ଦେଖିଥାଏ, ଆଉ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଦେଖିଥାଏ, ସେ କେବେହେଲେ କାହାକୁ ଘୃଣା କରିପାରି ନ ଥାଏ ।।୬।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ଏହିଭଳି ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ସର୍ବାଧାର ପରବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଦେଖିପାରେ ଏବଂ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ପରମପ୍ରଭୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ଦେଖେ, ସେ କିଭଳି କାହାକୁ

---

୧ ଗୀତା– ୧୩/୧୫, ୭/୭ ।

ଘୃଣା ଅଥବା ଦ୍ୱେଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିପାରିବ ! ସେ ସଦାସର୍ବଦା ନିଜର ପରମପ୍ରିୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥାଏ । ମନକୁ ମନ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିଥାଏ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସବୁପ୍ରକାରେ ସେବା କରୁଥାଏ, ଯେଉଁଭଳି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ସୁଖ ପହଞ୍ଚି ପାରିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ପ୍ରିୟତମ ବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ସୁଖ ପହଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ଯେତେସବୁ କ୍ରିୟା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଥାଏ । ମନରେ ସେଇ ଗୋଟିଏ କଥା, କିଭଳି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ଓ ଅନୁରକ୍ତି ବଢିବ ତଥା ଅନୁରାଗ ସିଦ୍ଧ ହୋଇପାରିବ ।[୧]

ଯସ୍ମିନ୍ ସର୍ବାଣି ଭୂତାନ୍ୟା–ତ୍ମୈବାଭୂତ୍ ବିଜାନତଃ ।
ତତ୍ର କୋ ମୋହଃ କଃ ଶୋକ ଏକତ୍ୱମନୁପଶ୍ୟତଃ ।।୭।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଯେଉଁ ସ୍ଥିତିରେ ପରବ୍ରହ୍ମ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭଲଭାବରେ ଜାଣିପାରିଥିବା ଅନୁଭବୀ ମହାପୁରୁଷ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣୀ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଜାଣିପାରେ, ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ସେହି ଏକତା ଭିତରେ ଏକମାତ୍ର ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ (ଏକୀଭୂତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ) ନିରନ୍ତର ସାକ୍ଷାତ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଆଉ କି ମୋହ କି ଶୋକ କାହାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ ! ।।୭।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଭଲ ଭାବରେ ଚିହ୍ନି ନିଏ, ଯେତେବେଳେ ତା'ର ସର୍ବତ୍ର ଭଗବତ୍ ଦୃଷ୍ଟି ଆସିଯାଏ, ଯେତେବେଳେ ସେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକକ ତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରୀପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରେ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ସଦାସର୍ବଦା ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଶୋକ–ମୋହ ଆଦି ବିକାର ଆଉ ରହିବ ବା କିଭଳି ? ସେ ତ ଏଭଳି ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିବେ ଯେ, ବିକାର ଜନିତ ଛାୟା ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବନାହିଁ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ସବୁକିଛି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବରେ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର କ୍ରୀଡାରେ ହିଁ ରତ ଥାଏ ।

ସ ପର୍ଯଗାଚ୍ଛୁକ୍ରମକାୟମବ୍ରଣ ମସ୍ନାବିରଂ ଶୁଦ୍ଧମପାପବିଦ୍ଧମ୍ ।
କବିର୍ମନୀଷୀ ପରୀଭୂଃ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂର୍ଯାଥାତଥ୍ୟ–
ତୋऽର୍ଥାନ୍ ବ୍ୟଦଧାଚ୍ଛାଶ୍ୱତୀଭ୍ୟଃ ସମାଭ୍ୟଃ ।।୮।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ସେହି ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଉକ୍ତ ପରମ ତେଜୋମୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀର ରହିତ, ଛିଦ୍ର ରହିତ ଅବା କ୍ଷତ ରହିତ, ଶିରା ବା ସ୍ନାୟୁରହିତ, ସ୍ଥୁଳ ପଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀର ରହିତ ଅପ୍ରାକୃତ ଦିବ୍ୟ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ ଶୁଭାଶୁଭ କର୍ମସମ୍ପର୍କ

୧ ନାରଦ ଭକ୍ତି ସୂତ୍ର ।

ଶୂନ୍ୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଯିଏକି ସର୍ବଦ୍ରଷ୍ଟା, ସର୍ବଜ୍ଞ ଏବଂ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ, ସର୍ବୋପରି ବିଦ୍ୟମାନ ଏବଂ ସର୍ବନିୟନ୍ତା, ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ପ୍ରକଟିତ, ଅନାଦି କାଳରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ କର୍ମାନୁସାରେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ପଦାର୍ଥର ରଚ଼ନା କରିଛନ୍ତି, (ତାଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି) ।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ଉପରୋକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାନୁସାରେ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସର୍ବତ୍ର ଜାଣିବା ଓ ଦେଖିବାଭଳି ମହାପୁରୁଷ କେବଳ ସେହି ପରବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସର୍ବେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଯିଏ କି ଶୁଭାଶୁଭ କର୍ମଜନିତ ପ୍ରାକୃତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦେହ ତଥା ପଞ୍ଚଭୌତିକ ଅସ୍ଥି–ମଜ୍ଜାମୟ ଷଡବିକାରଯୁକ୍ତ ସ୍ଥୂଳଦେହ ରହିତ, ଛିଦ୍ର ରହିତ, ଦିବ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ଅଟନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ କୁହାଯାଇପାରେ ଯିଏ କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀ–– ସର୍ବଦ୍ରଷ୍ଟା, ସର୍ବଜ୍ଞାତା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣାଧୀନ କଲାଭଳି ସର୍ବାଧିପତି ଅଟନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । କର୍ମପରବଶ ହୋଇ ନୁହେଁ ବରଂ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଯିଏ କି ସନାତନ କାଳରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମାନୁସାରେ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ରଚ଼ନା ଏବଂ ବିଭାଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଆସିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଅନ୍ଧଂ ତମଃ ପ୍ରବିଶନ୍ତି ଯେଽବିଦ୍ୟାମୁ ପାସତେ ।
ତତୋ ଭୂୟ ଇବ ତେ ତମୋ ଯ ଉ ବିଦ୍ୟାୟାଂରତାଃ ।।୯।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଅବିଦ୍ୟାର ଉପାସନା କରେ, ସେ ଅଜ୍ଞାନ ରୂପକ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଥାଏ, ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ବିଦ୍ୟାରେ ରତ ରହେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନର ମିଥ୍ୟାଭିମାନରେ ମତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ସେ ମଧ୍ୟ ଉପରୋକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକତର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି ।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭୋଗରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାପାଇଁ ସାଧନରୂପ ଅବିଦ୍ୟାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନମାନ କରନ୍ତି, ତାହା ଫଳରେ ସେ ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବିଧ ଯୋନି ଏବଂ ଭୋଗକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ସେ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମର ଚ଼ରମ ଏବଂ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ନ ହୋଇ ନିରନ୍ତର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପ ସଂସାର ପ୍ରବାହରେ ପତିତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତଥା ତାପ ସନ୍ତପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନାଁ ତ ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ କର୍ତ୍ତାପଣର ଅଭିମାନରହିତ କର୍ମକୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥାନ୍ତି, ନାଁ ବିବେକ–ବୈରାଗ୍ୟାଦି ଜ୍ଞାନର

ପ୍ରାଥମିକ ସାଧନକୁ ସେବନ କରିଥାନ୍ତି ବରଂ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ପଢି, ଶୁଣି ନିଜ ଠାରେ ବିଦ୍ୟାର ଅହଂ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନାଭିମାନୀ ହୋଇ ବସନ୍ତି । ସେହିଭଳି ମିଥ୍ୟାଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜକୁ ଜ୍ଞାନୀ ମନେକରୁଥିବାରୁ ''ମୋ' ପାଇଁ କୌଣସି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନାହିଁ'' ଏହିଭଳି କହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟକର୍ମକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବଶତା ସ୍ୱୀକାରକରି ଶାସ୍ତ୍ରବିଧିର ବିପରୀତ ମନୋମୁଖୀ ଆଚରଣରେ ଲିପ୍ତ ରହନ୍ତି । ସେହି ଲୋକମାନେ ସକାମ ଭାବରେ କର୍ମ କରୁଥିବା ବିଷୟାସକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଅଧିକତର ଅନ୍ଧକାରରେ ପତିତ ହୁଅନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ ଶୂକର-କୁକୁର ଆଦି ନୀଚ ଯୋନିରେ ତଥା କୁମ୍ଭିପାକ, ରୌରବାଦି ନର୍କରେ ପତିତ ହୁଅନ୍ତି ବା ଭୋଗକରିଥାନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟଦେବାହୁର୍ବିଦ୍ୟୟା-ନ୍ୟଦାହୁରବିଦ୍ୟୟା ।
ଇତି ଶୁଶ୍ରୁମ ଧୀରାଣାଂ ଯେ ନସ୍ତଦ୍ ବିଚ଼ଚ଼କ୍ଷିରେ ।।୧୦।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ: ଜ୍ଞାନର ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଫଳ କୁହାଯାଇଛି ଏବଂ କର୍ମକୁ ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଫଳ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ଧୀରପୁରୁଷଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି କଥାକୁ ଓ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆମେ ଶୁଣିଅଛୁ, ଯାହାକୁ ଏଠାରେ ଭଲଭାବରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି ଓ ବୁଝାଇଛନ୍ତି ।।୧୦।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା- ସର୍ବୋତ୍ତମ ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତ କରାଇ ପାରୁଥିବା ଜ୍ଞାନର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି-- ନିତ୍ୟାନିତ୍ୟ ବସ୍ତୁର ବିବେକ, କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ବିନାଶଶୀଳ ଅନିତ୍ୟ ଇହଲୌକିକ ଓ ପାରଲୌକିକ ଭୋଗସାମଗ୍ରୀ ମାନଙ୍କରେ ଏବଂ ତଦ୍ ସାଧନରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରକ୍ତି, ସଂଯମପୂର୍ଣ୍ଣ ପବିତ୍ରଜୀବନ ଏବଂ ଏକମାତ୍ର ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଚ଼ିନ୍ତା କରିବାରେ ଅଖଣ୍ଡ ସଂଲଗ୍ନତା । ଏହି ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା ପରବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନର ଏହା ହେଉଛି ସର୍ବୋତ୍ତମ ଫଳ । ଏବେ ଜ୍ଞାନାଭିମାନୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚ଼ାରୀ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଦୁର୍ଗତିର ଫଳ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା । ସେମାନେ ସର୍ବଦା ଭିନ୍ନ ଏବଂ ବିଲକ୍ଷଣ ଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଏହିଭଳି ସର୍ବୋତ୍ତମ ଫଳପ୍ରାପ୍ତ କରାଉଥିବା କର୍ମର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି-କର୍ମରେ କର୍ତ୍ତାପଣର ଅଭିମାନ ରହିତ ହେବା ଅଭାବ । ରାଗ-ଦ୍ୱେଷ ଓ ଫଳକାମନା ରହିତ ତଥା ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ତଥା ପରିସ୍ଥିତି ଅନୁରୂପ କର୍ମ ପାଳନ ଓ ସେଗୁଡିକର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସେବନ କରିବା । ଏଗୁଡିକର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଦୁର୍ଗୁଣ ଏବଂ

ଦୂରାଚାର ଅଶେଷ ରୂପରେ ନାଶ ହୋଇଯାଏ । ବ୍ୟକ୍ତି ହର୍ଷ-ଶୋକାଦି ସମସ୍ତ ବିକାରରହିତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁମୟ ସଂସାରସାଗରକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଥାଏ । ସକାମ ଭାବରେ କରାଯାଉଥିବା କର୍ମର ଯେଉଁ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଫଳ ତାହା ସେହି କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ହିଁ ମିଳିଥାଏ । ହେଲେ ତାହାଠାରୁ ବି ଏହି ଯଥାର୍ଥ କର୍ମ ସେବନର ଫଳ ସର୍ବଥା ଭିନ୍ନ ଓ ବିଲକ୍ଷଣ, ଏହା ଜାଣିରଖିବା ଦରକାର ।

ଏହିଭଳି ସତ୍ୟକୁ ଆମେ ଜ୍ଞାନୀ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିଅଛୁ, ଯିଏକି ଏହିସବୁ ବିଷୟରେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ରୂପରେ ଆମକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକରି ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ବିଦ୍ୟାଂ ଚାବିଦ୍ୟାଂ ଚ ଯସ୍ତଦ୍ ବେଦୋଭୟଂ ସହ ।
ଅବିଦ୍ୟୟା ମୃତ୍ୟୁଂ ତୀର୍ତ୍ତ୍ୱା ବିଦ୍ୟୟାମୃତମଶ୍ନୁତେ ।।୧୧।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ପୂର୍ବବର୍ଣ୍ଣିତ ଉଭୟ ଅବସ୍ଥାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନତତ୍ତ୍ୱକୁ ଓ କର୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ ଏକସଙ୍ଗେ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଜାଣିନେଇଥାନ୍ତି, ସେ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନକରି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିପାରନ୍ତି । ଆଉ ଜ୍ଞାନର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଅମୃତକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଅବିନାଶୀ ଆନନ୍ଦମୟ ପରବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ।।୧୧।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– କର୍ମ ଏବଂ ଅକର୍ମର ବାସ୍ତବିକ ରହସ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ବଡ ବଡ ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଭୁଲ କରି ବସନ୍ତି । ଏହି କାରଣରୁ କର୍ମରହସ୍ୟ ଅନଭିଜ୍ଞ ଜ୍ଞାନାଭିମାନୀ ମନୁଷ୍ୟ କର୍ମକୁ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନର ବାଧକ ବୁଝିଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମୋଚିତ ଅବଶ୍ୟ କରଣୀୟ ସମସ୍ତ କର୍ମକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥାଆନ୍ତି । ହେଲେ ଏହି ପ୍ରକାର ତ୍ୟାଗର ଫଳ ଯଥାର୍ଥରେ ତାଙ୍କୁ ଲାଭ ହୁଏ । ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳେ ନାହିଁ । ଏହିଭଳି ଜ୍ଞାନ (ଅକର୍ମାବସ୍ଥା- ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟ)ର ତତ୍ତ୍ୱ ନ ବୁଝିଥିବା କାରଣରୁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜକୁ ଜ୍ଞାନୀ ତଥା ସଂସାରରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ବୋଲି ମନେ କରିଥାଏ । ଅତଃ ସେ ତା ନିଜକୁ ପାପ-ପୁଣ୍ୟରେ ଅଲିପ୍ତ ମାନି ମନଇଚ୍ଛା କର୍ମାଚରଣ କରିଯାଏ । ଅଥବା କର୍ମକୁ ଭାର ମନେକରି ତାକୁ ଛାଡି ଦେଇଥାଏ ଏବଂ ଆଳସ୍ୟ, ନିଦ୍ରା ତଥା ପ୍ରମାଦର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ମାନବ ଜୀବନର ଅମୂଲ୍ୟ ସମୟକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଇଥାଏ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଉଭୟପ୍ରକାରର ଅନର୍ଥରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ହେଉଛି-- କର୍ମ ଏବଂ ଜ୍ଞାନର ରହସ୍ୟକୁ ସମାନ ଭାବରେ ବୁଝି ଯଥାଯୋଗ୍ୟ କର୍ମର

ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ଦରକାର । ତେଣୁ ଉକ୍ତ ଶ୍ଳୋକରେ କୁହାଯାଇଛି-- ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଭୟତତ୍ତ୍ୱକୁ ଏକା ସଙ୍ଗରେ ବୁଝିପାରେ, ସେ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଏବଂ ପରିସ୍ଥିତି ଅନୁରୂପ ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ କର୍ମକୁ ବୁଝି ତ୍ୟାଗଯୋଗ୍ୟ ଓ କରଣୀୟ କର୍ମକୁ ସୁଚାରୁରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରିଥାଏ । ତା'ଠାରେ କର୍ତ୍ତାପଣର ଅଭିମାନ, ରାଗ-ଦ୍ୱେଷ ଓ ଫଳ କାମନାର ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ଦେଖାଯାଇ ନଥାଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଜୀବନଯାତ୍ରା ସୁଖପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନର ଫଳ ଅନ୍ତଃକରଣସ୍ଥ ଦୁର୍ଗୁଣ ଓ ବିକାରକୁ ଦୂରେଇ ନିର୍ମଳ କରିଦେଇଥାଏ । ଭଗବତ୍ କୃପାରୁ ସେ ମୃତ୍ୟୁମୟ ସଂସାରକୁ ସହଜରେ ପାର ହୋଇଥାଏ । ଏହା ସହିତ ବିବେକ ବୈରାଗ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ନିରନ୍ତର ବ୍ରହ୍ମବିଚାରରୂପ ଜ୍ଞାନାଭ୍ୟାସ କରି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଯଥାର୍ଥଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେବା ପରେ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ସାକ୍ଷାତକାର କରିଥାଏ । ନିଃସନ୍ଦେହରେ ସେ ସାର୍ଥକ ଜୀବନ ବିତାଇ ଅବଶେଷରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତ୍ୱକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ଅନ୍ଧଂ ତମଃ ପ୍ରବିଶନ୍ତି ଯେଽସମ୍ଭୂତିମୁପାସତେ ।
ତତୋ ଭୂୟ ଇବ ତେ ତମୋ ଯ ଉ ସମ୍ଭୂତ୍ୟାଂ୍ରତାଃ ।।୧୨।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ବିନାଶଶୀଳ ଦେବତା-ପିତୃ-ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିଙ୍କର ଉପାସନା କରିଥାନ୍ତି, ସେ ଅଜ୍ଞାନରୂପ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଯିଏ ଅବିନାଶୀ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ରତ ରହିଥାନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କରି ଉପାସନାର ମିଥ୍ୟା ଅଭିମାନ ରଖନ୍ତି, ସେ ତାହାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକତର ଅନ୍ଧକାରରେ ପତିତ ହୁଅନ୍ତି ।।୧୨।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ବିନାଶଶୀଳ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଧନ-ମାନ ଆଦି ଇହଲୌକିକ ତଥା ମୁକ୍ତି ଆଦି ପାରଲୌକିକ ଭୋଗ ସାମଗ୍ରୀରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ତାହାକୁ ଜୀବନରେ ସୁଖର କାରଣ ବୋଲି ମନେକରେ ଏବଂ ଅର୍ଜନ ସେବନରେ ନିଜକୁ ସଂଲଗ୍ନ କରି ରଖେ, ସାମାନ୍ୟ ସୁଖ ପାଇଁ ଦେବତା, ପିତୃ ଓ ମାନବଙ୍କର ଉପାସନା କରେ, ଜନ୍ମ-ମରଣର ଚକ୍ର ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇରହେ, ସେ ଶରୀରତଃ କ୍ଷୟ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାରମ୍ବାର ଉକ୍ତ କର୍ମରେ ପତିତ ହୋଇଥାଏ । ଯଦିଓ ସେ ଭୋଗାସକ୍ତି ତଥା ଉପାସନାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ବିଭିନ୍ନ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଲୋକକୁ ବା ପୁରକୁ ଗମନକରି ବିଭିନ୍ନ ଭୋଗଯୋନି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ତାହାର ଅଜ୍ଞାନରୂପ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ ନୁହେଁ ତ ଆଉ କ'ଣ ?

ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟକୁ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟଗୁଣ,

ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ରହସ୍ୟକୁ ନ ବୁଝି, ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ କରି ଶ୍ରଦ୍ଧାବିହୀନ ଭାବରେ ଭୋଗାସକ୍ତି ହୋଇ ଲୋକସେବା ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ ଦେବ ଉପାସନାରେ ନିଜକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିଥାଏ, ସେହିଭଳି ବିଷୟାସକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ସତମିଛ ଭାବରେ ନିଜକୁ ଈଶ୍ୱର ଉପାସକ ବତାଇ ସରଳ ହୃଦୟ ଜନତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଜର ପୂଜା କରାଇଥାଏ । ସେହିଲୋକ ମିଥ୍ୟାଭିମାନ କାରଣରୁ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତୁଚ୍ଛ କହିଥାଏ, ଏପରିକି ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-କର୍ମକୁ, ଦେବପୂଜା ଓ ଗୁରୁଜନ ସମ୍ମାନ ଓ ସତ୍କାରକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥାଏ । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ ଅନ୍ୟକୁ ନିଜର ବାକ୍‌ପଟୁତା ଦେଖାଇ ସେମାନଙ୍କର ନିୟମ ନିଷ୍ଠାକୁ ମଧ୍ୟ ଭଙ୍ଗ କରିଥାଏ । ସେ ନିଜକୁ ଈଶ୍ୱର ସମକକ୍ଷ ମନେକରି ମନଇଚ୍ଛା ବିଷୟ ସେବନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁରାଚରଣରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ସେହିଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଦୁଷ୍କର୍ମର କୁପରିଣାମ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବବର୍ଣ୍ଣିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ଆହୁରି ହୀନତର ହୋଇଥାଏ । ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ହୀନ ଯୋନି ଓ ଅସହ୍ୟ ନର୍କ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗକରି ନିଜକୁ ଘୋରତର ଅନ୍ଧକାରରେ ପତିତ କରାଇଥାଏ ।୧୨

ଅନ୍ୟଦେବାହୁଃ ସମ୍ଭବାଦନ୍ୟଦାହୁରସମ୍ଭବାତ୍ ।
ଇତି ଶୁଶ୍ରୁମ ଧୀରାଣାଂ ଯେ ନସ୍ତଦ୍‌ବିଚଚକ୍ଷିରେ ।।୧୩।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଅବିନାଶୀ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଉପାସନା କରିବାର ଭିନ୍ନ ଫଳ ଏବଂ ବିନାଶଶୀଳ ଦେବ-ପିତର ତଥା ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିଙ୍କ ଉପାସନାର ଭିନ୍ନ ଫଳ ବତାଯାଇଛି । ଧୀରପୁରୁଷଙ୍କ ଠାରୁ ଆମେ ଏହିଭଳି ବଚନ ସବୁ ଶୁଣିଅଛୁ, ଯିଏ ଆମକୁ ସେହି ବିଷୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକରି ଭଲଭାବରେ ବୁଝାଇଛନ୍ତି ।।୧୩।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ଅବିନାଶୀ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଉପାସନାର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି-- ପରବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ, ସର୍ବଜ୍ଞ, ସର୍ବାଧାର ଇତ୍ୟାଦି ମନେକରି ଭକ୍ତି, ଶ୍ରଦ୍ଧା ତଥା ପ୍ରେମ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ନିତ୍ୟ-ନିରନ୍ତର ତାଙ୍କରି ଦିବ୍ୟ ପରମମଧୁର ନାମରୂପ ଲୀଳା ତଥା ଗୁଣରହିତ ଏବଂ ଦିବ୍ୟଗୁଣମୟ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କର ସ୍ୱରୂପକୁ ଶ୍ରବଣ, କୀର୍ତ୍ତନ, ସ୍ମରଣାଦି କରିବା । ଯଦି ନ କରିବା ତେବେ ଈଶ୍ୱର ଉପାସନାର ମିଛ ଦେଖାଣିଆ ତଥା ବୃଥା ଦାମ୍ଭିକତାର ଫଳ ଅବଶ୍ୟ ଭୋଗିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କୁ ମିଳୁଥିବା ଫଳ ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ ଫଳ ଲାଭ ହୁଏ ।

ଯେଉଁଭଳି ବିନାଶଶୀଳ ଦେବତା, ପିତୃଲୋକ ଓ ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିଙ୍କର ଉପାସନାର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି-- ଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଦେବତା, ପିତୃ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ମାତା-ପିତା, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ସେବା-ପୂଜାକୁ

କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେକରି ପାଳନ କରିବା । ତାହାକୁ ପାଳନକରି ଭଗବତ୍ କର୍ମ ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିବା କଥା ଉପଲବ୍ଧ କରିବା । ସେହିଭଳି ଭାବରେ ଦେବତା, ପିତୃ ତଥା ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିଙ୍କର ସେବା-ପୂଜା କରୁଥିବା ନିଷ୍କାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଭଗବତ୍ କୃପାରୁ ପ୍ରସନ୍ନତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ସେ ମୃତ୍ୟୁମୟ ସଂସାରକୁ ସହଜରେ ପାର ହୋଇଯାଏ ବା ଅତିକ୍ରମ କରିପାରେ । ତେଣୁ ବୁଝିନେବାକୁ ହେବ କି, ବିନାଶଶୀଳ ଦେବତାଦିଙ୍କର ସକାମ ଉପାସନାରେ ଯେଉଁ ଫଳ ମିଳେ, ତାହାଠାରୁ ଉକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଫଳ ସର୍ବାଦୌ ଭିନ୍ନ ଅଟେ ।

ଏହିଭଳି କଥାକୁ ଆମେ ଧୀର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିଛୁ । ସେ ଆମକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଏହାକୁ ବୁଝାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ସମ୍ଭୂତିଂ ଚ଼ ବିନାଶଂ ଚ଼ ଯସ୍ତଦ୍ ବେଦୋଭୟଂ ସହ ।
ବିନାଶେନ ମୃତ୍ୟୁଂ ତୀର୍ତ୍ୱା ସମ୍ଭୂତ୍ୟାମୃତମଶ୍ନୁତେ ।।୧୪।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଉଭୟ ଅବସ୍ଥାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅବିନାଶୀ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଏବଂ ବିନାଶଶୀଳ ଦେବତାଦିଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଜାଣିନିଏ, ସେ ବିନାଶଶୀଳ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଉପାସନା କରି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଏବଂ ଅବିନାଶୀ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପାସନାକରି ଅମୃତକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।।୧୪।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ବୁଝି ନେଇଥାଏ କି, ପରବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନିତ୍ୟ, ଅବିନାଶୀ, ସର୍ବବ୍ୟାପୀ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ, ସର୍ବାଧାର, ସର୍ବାଧିପତି, ସର୍ବାତ୍ମା ଏବଂ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ସେ ବୁଝିଥାଏ ପରମେଶ୍ୱର ନିତ୍ୟନିର୍ଗୁଣ ଏବଂ ନିତ୍ୟସଗୁଣ । ଏପରିକି ସେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ବୁଝି ଯାଇଥାଏ କି ଦେବତା, ପିତର, ମନୁଷ୍ୟ ଆଦି ଯେଉଁ ସବୁ ଯୋନି ରହିଛି ଆଉ ଭୋଗ ସାମଗ୍ରୀ ରହିଛି, ସବୁକିଛି ବିନାଶଶୀଳ, କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ଏବଂ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁଶୀଳ ହୋଇଥିବା କାରଣରୁ ଦୁଃଖର କାରଣ ଅଟେ । ତଥାପି ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସତ୍ତା, ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ତଥା ଶକ୍ତି ରହିଛି, ସବୁକିଛି ଭଗବାନଙ୍କର ଅଟେ ଏବଂ ଭଗବାନ ଜଗତ୍‌ଚ଼କ୍ରକୁ ସୁଚ଼ାରୁରୂପେ ଚ଼ଳାଇବା ପାଇଁ ଭଗବତ୍ ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ସେମାନଙ୍କର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସେବା-ପୂଜା ଆଦି କରିବା ପାଇଁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଆଜ୍ଞା ଦିଆଯାଇଛି । ବିଶେଷକରି ଶାସ୍ତ୍ର ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ବାଣୀ, ସେହି ମନୁଷ୍ୟ ଇହଲୌକିକ ତଥା ପାରଲୌକିକ ଦେବ-ପିତର ଆଦି ଲୋକ ଭୋଗ କରିବାପାଇଁ ଆସକ୍ତ ନ ହୋଇ କାମନା-ମମତା ଆଦିକୁ ହୃଦୟରୁ ବହିଷ୍କାରକରି ତାହାର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ ସେବା-ପୂଜା

କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ତାହା ଦ୍ୱାରା ତା'ର ଜୀବନଯାତ୍ରା ସୁଖପୂର୍ବକ ଚାଳିତ ହେବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରିଣ ବିକାର ନାଶହୋଇ ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ଆଉ ଭଗବତ୍ କୃପାରୁ ସେ ସହଜରେ ମୃତ୍ୟୁମୟ ସଂସାର ସାଗରରୁ ତରି ଯାଇପାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଇହଲୋକରୁ ନିଷ୍କୃତି ପାଇଥାଏ । ବିନାଶଶୀଳ ଦେବତା ଆଦିଙ୍କର ନିଷ୍କାମ ଉପାସନା ସହିତ ଅବିନାଶୀ ପରାତ୍ପର ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଉପାସନା ଯୋଗୁଁ ସେ ଅତିଶୀଘ୍ର ଅମୃତରୂପ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହୋଇଥାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାପ୍ତହୋଇଥାଏ ।

ହିରଣ୍ମୟେନ ପାତ୍ରେଣ ସତ୍ୟସ୍ୟାପିହିତଂ ମୁଖମ୍ ।
ତତ୍ତ୍ୱଂ ପୂଷନ୍ନପାବୃଣୁ ସତ୍ୟଧର୍ମାୟ ଦୃଷ୍ଟୟେ ।।୧୫।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ହେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପାଳନପୋଷଣକାରୀ ପରମେଶ୍ୱର ! ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ରୂପକ ପାତ୍ରରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଆପଣ ଭକ୍ତିରୂପ ସତ୍ୟ ଧର୍ମର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେବା ପାଇଁ ସେହି ଆବରଣକୁ ଦୂରେଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।।୧୫।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ଭକ୍ତ ଏହିଭଳି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଦରକାର --''ହେ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ଭଗବାନ ! ଆପଣ ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ପୋଷକ, ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସବୁକିଛି ପୁଷ୍ଟିପାତ ହେଉଛି । ଆପଣଙ୍କ ଶକ୍ତି ହିଁ ସତ୍ୟଧର୍ମ ଏବଂ ମୁଁ ସେଥିରେ ଲିପ୍ତହୋଇ ରହିଛି, ଅତଏବ ମୋର ପୁଷ୍ଟିସାଧନ (ମୋ' ମନୋରଥ ପୂର୍ତ୍ତି ଆପଣ ଅବଶ୍ୟ କରିବେ) କରନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ଶ୍ରୀମୁଖ ହେଉଛି, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶମୟ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳର ଦେଦୀପ୍ୟମାନ, ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଆଲୋକ ପିଣ୍ଡ, ତାହା ଯେଉଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତମ ଜ୍ୟୋତି ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ତାହାକୁ ଆପଣ ନିରାବରଣ କରାଇ ଦର୍ଶନରେ ବାଧକ ହେଉଥିବା ଯେତେସବୁ ଆବରଣ ରହିଛନ୍ତି ବା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରହିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡିକୁ ଦୂରେଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପକୁ ପ୍ରକଟ କରାନ୍ତୁ, ଯାହାକୁ ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଦେଖିପାରିବି ।''

'ସତ୍ୟ ଧର୍ମାୟ ଦୃଷ୍ଟୟେ'ର ଭାବକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବୁଝିବା ଦରକାର–'ଭଗବାନ୍ ! ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ସେହି ଆବରଣକୁ ଦୂରେଇ ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟ–ଧର୍ମରୂପ ଆପଣ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତିହେବ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହର ଦର୍ଶନ ହୋଇପାରିବ ।'

ପୂଷନ୍ନେକର୍ଷେ ଯମ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାଜାପତ୍ୟ ବ୍ୟୂହ ରଶ୍ମୀନ୍ ସମୂହ ।
ତେଜୋ ଯତ୍ତେ ରୁପଂ କଲ୍ୟାଣତମଂ ତତ୍ତେ ପଶ୍ୟାମି

ଯୋଽସାବସୌ ପୁରୁଷଃ ସୋଽହମସ୍ମି ।।୧୬।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ହେ ଭକ୍ତପୋଷଣକାରୀ, ହେ ମୁଖ୍ୟଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ, ହେ ସର୍ବନିୟନ୍ତା, ହେ ଜ୍ଞାନୀଙ୍କର ପରମଲକ୍ଷ୍ୟରୂପ ବସ୍ତୁ, ହେ ପ୍ରଜାପତି ପ୍ରିୟ ! ସେହି ରଶ୍ମିମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ରିତକରି ଦୂରେଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ସେହି ତେଜକୁ ସଙ୍କୁଚିତ କରିଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାକି ଆପଣଙ୍କର ଅତିଶୟ କଲ୍ୟାଣମୟ ଦିବ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଅଟେ । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଦିବ୍ୟସ୍ୱରୂପକୁ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ଧ୍ୟାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଖିପାରୁଛି । ଯାହା ତାଙ୍କର (ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଆତ୍ମା) ଅଟେ, ତାହା ପରମପୁରୁଷଙ୍କ(ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ) ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି, ଆଉ ତାହା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଅଟେ ।।୧୬।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା: ଭଗବାନ୍ ! ଆପଣ ନିଜର ସହଜ କୃପା ସାହାଯ୍ୟରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଭକ୍ତି ସାଧନରେ ଦୃଷ୍ଟିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ପୋଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ଆପଣ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ, ପରମ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ତଥା ନିଜର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ନିଜ ସ୍ୱରୂପର ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନକାରୀ ଅଟନ୍ତି । ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ନିୟମନ, ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଓ ଶାସନ କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣ ହିଁ ଭକ୍ତ ତଥା ଜ୍ଞାନୀର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ଅବିଜ୍ଞେୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ସ୍ୱଭାବ କାରଣରୁ ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ବୋଧ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଆପଣ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ଅଟନ୍ତି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳର ତପ୍ତ ରଶ୍ମିଗୁଡିକୁ ଏକତ୍ରିତକରି ନିଜ ଭିତରେ ଲୁପ୍ତ କରାଇଦିଅନ୍ତୁ । ସେହି ଉଗ୍ରତେଜକୁ ସଙ୍କୁଚିତକରି ନିଜ ଭିତରେ ସନ୍ନିବେଶିତ କରାନ୍ତୁ, ଯାହା ଫଳରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଦିବ୍ୟସ୍ୱରୂପକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିପାରିବି । ଏବେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ନିଧିରୂପକ ପରମ କଲ୍ୟାଣମୟ, ଦିବ୍ୟ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପକୁ ଧ୍ୟାନଦୃଷ୍ଟି ସାହାଯ୍ୟରେ ଦର୍ଶନ କରିପାରୁଛି । ଏହା ସହିତ ବୁଦ୍ଧି ସାହାଯ୍ୟରେ ବୋଧ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରୁଛି କି, ଆପଣ ପରମପୁରୁଷ ତଥା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅଟନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ମୋର ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମା ଅଟନ୍ତି, ଅତଃ ମୁଁ ଆପଣ ଅଟେ ଓ ଆପଣ ମୁଁ ଅଟନ୍ତି ।

ବାୟୁରନିଳମମୃତମଥେଦଂ ଭସ୍ମାନ୍ତଂ ଶରୀରମ୍ ।
ଓଁ କ୍ରତୋ ସ୍ମର କୃତଂ ସ୍ମର କ୍ରତୋ ସ୍ମର କୃତଂ ସ୍ମର ।।୧୭।।

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ଏବେ ଏହି ପ୍ରାଣ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ଅବିନାଶୀ ସମଷ୍ଟି ବାୟୁତତ୍ତ୍ୱରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ । ଏହି ସ୍ଥୂଳ ଶରୀର ଅଗ୍ନିରେ ଦାହ୍ୟ ହୋଇ ଭସ୍ମୀସାତ୍ ହେଉ । ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ଓମ୍‌କାର ରୂପ, ଯଜ୍ଞମୟ ଭଗବାନ୍ ! ଆପଣଙ୍କୁ

ସ୍ମରଣ କରୁଛି, ମତ୍‌କୃତ କର୍ମକୁ ସ୍ମରଣ କରୁଛି । ହେ ଓମ୍‌କାରରୂପୀ ଭଗବାନ୍ ! ଆପଣ ମୋତେ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ, ମତ କୃତ କର୍ମକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ ।।୧୭।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ପରମଧାମ ଗମନ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ସାଧକ ନିଜର ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଶରୀରକୁ ନିଜଠାରୁ ଅଲଗା ମନେକରି ସେସବୁକୁ ସ୍ୱ-ସ୍ୱ ଉପାଦାନ ତତ୍ତ୍ୱରେ ସବୁବେଳ ପାଇଁ ବିଲୀନ କରାଇବା ଏବଂ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତଥା ସ୍ଥୂଳ ଶରୀରର ସର୍ବଥା ବିଘଟନ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ କୁହାଯାଏ କି, ପ୍ରାଣାଦିର ସମଷ୍ଟି ବାୟୁ ଆଦିରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହେଉ, ସ୍ଥୂଳ ଶରୀର ଜଳି ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଉ । ତଥାପି ସେହି ଆରାଧଦେବ ପରବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଦରକାର, ''ହେ ଯଜ୍ଞମୟ ପରମାତ୍ମା ! ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଜ୍ଞାନ ସ୍ୱରୂପ ପରମେଶ୍ୱର ! ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ନିଜ ଜନ ଭାବରେ ମୋତେ ଏବଂ ମୋର କର୍ମକୁ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ । ସ୍ୱଭାବତଃ ଆପଣ ମତ୍‌କୃତ କର୍ମମାନଙ୍କର ବିବେଚନ କରନ୍ତୁ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଥିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ଆପଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବହିର୍ଭୁକ୍ତ ଭାବରେ କରାଯାଇଛି କି ନାହିଁ ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ମୋର ଭକ୍ତି, ନିଷ୍ଠା ଓ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟକୁ ଯେଉଁଭଳି ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ କରିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ସେଭଳି ହୋଇଛି ନାଁ ନାହିଁ ପରଖି ତାହାର କାରଣ ଓ ପ୍ରତିକାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରନ୍ତୁ କାରଣ ମୋର ଏଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ ନାହିଁ ତାହା ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ତାହା ଜାଣିପାରୁଥିବେ । ଏହିଭଳି ଆପଣ ଓ ମୋ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅଭେଦ ଦୃଷ୍ଟି ରହିଛି, ତାହାକୁ ମୋ ଭିତରେ ବଳବତ୍ତର କରାନ୍ତୁ । ପରମଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାପାଇଁ ଆପଣଙ୍କର ସେବାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମୋ' ମଧ୍ୟରେ ଦୃଢ କରାନ୍ତୁ । ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ଗତି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗତି ହୁଏ, ତେବେ ମୋର ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ଗତି କରାନ୍ତୁ ।''

ଏହିଭଳି ଅଭିପ୍ରାୟ ରଖି ଭକ୍ତ ନିଜକୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବାରମ୍ବାର ସମର୍ପଣ କରିଥାଏ । ନିଜର ଭକ୍ତି ତଥା ଜ୍ଞାନକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବୋଧହୋଇ କର୍ମ-ଅକର୍ମର ବିବେକ ଓ ବିଚାର ପ୍ରୟୋଗକରି ବୈରାଗ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୂର୍ବକ ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନକୁ ସାର୍ଥକ କରାଇବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେଥିପାଇଁ ସେ କହିଥାଏ, ''ହେ ଭଗବାନ୍ ! ଆପଣ ମୋର ଏବଂ ମୋ' କର୍ମମାନଙ୍କର ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ, ଅନ୍ତଃକାଳରେ ଆପଣ ମୋ ସ୍ମୃତିମଧ୍ୟକୁ ଆସିପାରିବେ, ଯଦ୍ୱାରା ମୋର ନିଶ୍ଚିତଗତି ପ୍ରାପ୍ତି ହେବ । ଫଳରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ ହେବି । ବାରମ୍ବାର ସଂସାରର ଆବର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବିନାହିଁ .... ଇତ୍ୟାଦି ।''

ଅଗ୍ନେ ନୟ ସୁପଥା ରାୟେ ଅସ୍ମାନ୍
ବିଶ୍ୱାନି ଦେବ ବୟୁନାନି ବିଦ୍ୱାନ୍ ।
ଯୁଯୋଧ୍ୟସ୍ମଜ୍ଜୁହୁରାଣମେନୋ ଭୂୟିଷ୍ଠାଂ
ତେ ନମଉକ୍ତିଂ ବିଧେମ ।।୧୮।।[୧]

ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ : ହେ ଅଗ୍ନି ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ! ଆମକୁ ପରମଧନରୂପ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାପାଇଁ ସୁନ୍ଦର ଶୁଭ (ଉତ୍ତରାୟଣ) ମାର୍ଗରେ ନେଇଚ଼ାଲନ୍ତୁ । ହେ ଦେବ ! ଆପଣ ଆମର ସମଗ୍ର କର୍ମମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାତା ଅଟନ୍ତି । ଅତଃ ଆମର ସେହି ମାର୍ଗର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଯେଉଁ ପାପ-ତାପ ରହିଛି ତାହାକୁ ଦୂର କରାଇଦିଅନ୍ତୁ, ସେଥିପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରିବା ସହିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଚ଼ନରେ ପ୍ରଣତି ଜଣାଉଅଛୁ ।।୧୮।।

ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା– ସାଧକ କହିଥାଏ-- ହେ ଅଗ୍ନିଦେବ ! ଏବେ ମୁଁ ମୋର ପରମପ୍ରଭୁଙ୍କ ସେବାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେବାପାଇଁ ଚ଼ାହୁଁଛି । ଆପଣ ଶୀଘ୍ର ମୋତେ ପରମ ସୁନ୍ଦର ମଙ୍ଗଳମୟ ଉତ୍ତରାୟଣ ମାର୍ଗରେ ତାଙ୍କର ପରମ ଧାମରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ଆପଣ ମୋର କର୍ମମାନଙ୍କୁ ଜାଣିଛନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ଏହି ଶରୀରରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆକାଂକ୍ଷାରୂପ ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଛି, ସେଗୁଡିକର ନିବାରଣ ହେବା ଏବଂ ସେଥିରୁ ନିସ୍ତାର ପାଇବା ପାଇଁ ମୋତେ ଉତ୍ତରାୟଣ ମାର୍ଗରେ ପରମଧାମକୁ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ । ଆପଣ ମୋର କର୍ମମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍‌ଭାବରେ ଜାଣିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର (ଭଗବାନଙ୍କର) ଭକ୍ତି କରିଛି, ଆହୁରି ତାଙ୍କ କୃପାରୁ ଅବା ଧ୍ୟାନ ବଳରେ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟସ୍ୱରୂପର ଦର୍ଶନ ତଥା ତାଙ୍କ ନାମୋଚ୍ଚାରଣ କରିପାରୁଛି । ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ମୋର ଏଭଳି କିଛି କର୍ମ ରହିଯାଇଥିବ, ଯାହା ଉକ୍ତ ଉତ୍ତରାୟଣ ଗତିର ବାଧକ ହୋଇପାରେ, ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରୁଛି କି କୃପାକରି ସେସବୁକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତୁ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ବିନୟପୂର୍ବକ ନମସ୍କାର ମଧ୍ୟ ଜଣାଉଅଛି । ମୋତେ ସେହି ଧାମରେ ପହଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ସହାୟକ ହୁଅନ୍ତୁ । ଯେଉଁଠାରେ ସାମାନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି ଦୂରହୋଇ ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧି ତଥା ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ଲାଭପୂର୍ବକ ନିବାସ କରିପାରିବି ଅର୍ଥାତ୍ ପାର୍ଥିବ ବୁଦ୍ଧି ଜ୍ଞାନଠାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଯାଇ ଆକାଂକ୍ଷା ବିରହିତ ଭାବରେ ସଂସାର ଚ଼କ୍ରର ଆବର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବି ନାହିଁ ।

୧ ଉକ୍ତଶ୍ଳୋକଟି ଯଜୁର୍ବେଦରେ ୫/୩୬/୧୭/୪୩, ୪୦/୧୬ ଏବଂ ଋକ୍‌ବେଦରେ ୧/୧୮୯/୧ ମନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ।

ବି.ଦ୍ର. ୧୭ଶ ଏବଂ ୧୮ଶ ମନ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁମୂର୍ଷୁ ଜନ ସ୍ମରଣ କରିବା ବିଧେୟ । ଏହି ମନ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ଅନ୍ତଃକାଳରେ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର କଲ୍ୟାଣର ଦ୍ୱାର ସଦୃଶ । ମୁମୂର୍ଷୁ ଜନ ନିଜର ଲାଭପାଇଁ ଉପରୋକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱୟର ଭାବାର୍ଥକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବୋଧହେବା ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକ । 'ହେ ପରମାତ୍ମା ! ମୋର ଏଇ ଯେଉଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡିକ ଓ ପ୍ରାଣ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ୱ-ସ୍ୱ କାରଣତତ୍ତ୍ୱରେ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାର ଯେଉଁଠି ନିବାସ କରିବା ପରମାବଶ୍ୟକ ସେମାନେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତୁ । ସ୍ଥୁଳ ଶରୀର ମଧ୍ୟ ଭସ୍ମୀସାତ୍ ହେଉ । ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋ' ମନରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ନ ରହୁ । ହେ ଯଜ୍ଞମୟ ପରମାତ୍ମା ! ଆପଣ ସୂର୍ଯ୍ୟ ରୂପରେ, ଯଜ୍ଞାଗ୍ନି ରୂପରେ ଅବା ଦାବାନଳ ରୂପରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଭିନ୍ନତା ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ହେଲେ ଆପଣ କୃପାକରି ମୋର ଏବଂ ମୋ କର୍ମମାନଙ୍କର ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ । ଏହାର ଅର୍ଥ-ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରାଯାଉଛି, ଆପଣ ଜୀବନ ଅବଧିରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରାଇଛନ୍ତି ଆଉ ସେଗୁଡିକୁ ଯେଉଁଭଳି ଭାବରେ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବାପାଇଁ ଅନ୍ତଃକରଣ ମଧ୍ୟରେ ରହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଗୁଡିକୁ ଯେ ମୁଁ ପାଳନ କରିନାହିଁ ତାହା ନୁହେଁ । ସୁ ଅବା କୁ ଭେଦରେ ତାହା ମୋର କର୍ମଫଳ ଓ ଗତିର ବାଧକହୋଇ ଠିଆ ହୋଇପାରେ କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ ନିବେଦନ ଜଣାଉଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆପଣଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ହିଁ ହୋଇଛି । ଏବେ ମୋତେ ପ୍ରକୃତ ଗତି ପ୍ରଦାନକରନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ଓ ମନନକରି ମୋର କର୍ମ-ଅକର୍ମ ସବୁ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଇଛି, ତେଣୁ ଏବେ ବୋଧହୁଏ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ, ତେଣୁ ମୋତେ ନିକଟକୁ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ ।'

'ହେ ଅଗ୍ନିସ୍ୱରୂପ ପରମେଶ୍ୱର ! ଆପଣ ହିଁ ମୋର ଧନ ଏବଂ ଆପଣ ମୋର ସର୍ବସ୍ୱ ଅଟନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ମୋତେ ଉତ୍ତମ ମାର୍ଗରେ ନେଇ ନିଜ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ମୋର ଯେତେସବୁ ଶୁଭାଶୁଭ କର୍ମ ରହିଛି, ସେସବୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଅଜଣା ନୁହେଁ । ଆପଣ ସବୁକିଛି ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ଉକ୍ତ କର୍ମମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରାକରି ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାର ଯେଉଁ ଆଶା ମୋ' ଭିତରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଛି, ତାହା ହୁଏତ ମୋର ଏହି କର୍ମମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବରୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ସ୍ଥିତିକୁ କାମନା କରନ୍ତି କିଭଳି ? ତେଣୁ ଦୟାକରି ମୋତେ ଆପଣେଇ ନିଅନ୍ତୁ । ମୋ ଭିତରେ ଜ୍ଞାନର ଗର୍ବ ଅଥବା କର୍ମର ଗର୍ବ ନ ରହୁ କିମ୍ୱା ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବା ଜନିତ ଆକାଂକ୍ଷା ଜନିତ କର୍ମ ବି ନ ରହୁ । ଏପରିକି ସଂସାରାବର୍ତ୍ତକୁ ଆସିବା ଏବଂ ନ ଆସିବାର ଯେଉଁ ଲାଳସା ତାହା ମଧ୍ୟ ନ ରହୁ ।

ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ତିରେ ମୋତେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନ ରହୁ କିମ୍ବା ଆପଣ ମୋତେ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଦୂରେଇ ନ ଦିଅନ୍ତୁ । ଯେଉଁଥିପାଇଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ଓ ପ୍ରଣତି ଜଣାଉଅଛି ।

ପୁନଃ ଶାନ୍ତିପାଠ

ଓଁ ପୂର୍ଣ୍ଣମଦଃ ପୂର୍ଣ୍ଣମିଦଂ ପୂର୍ଣ୍ଣାତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣମୁଦଚ୍ୟତେ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମାଦାୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମେବା ବଶିଷ୍ୟତେ ।।
ଓଁ ଶାନ୍ତିଃ ! ଶାନ୍ତିଃ !! ଶାନ୍ତିଃ !!!

ଈଶାବାସ୍ୟୋପନିଷଦର ସାରାଂଶ

ଜଗତର ପୁନର୍ଜାଗରଣ ନିମନ୍ତେ ପରମେଶ୍ୱର ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭଙ୍କୁ ବେଦ ଶିକ୍ଷାଦେଇଥିଲେ । ଅତ୍ରି ଓ ମରୀଚିଙ୍କ ସମେତ ଦଶଜଣ ମାନସପୁତ୍ରଙ୍କୁ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ତାଙ୍କର ଏହି ବେଦଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେହିମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବେଦଗୁଡ଼ିକ ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ଉକ୍ତ ବେଦଗୁଡିକର ପ୍ରଚାରକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ବେଦବ୍ୟାସ ଦ୍ୱାପର ଯୁଗରେ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବୈଦିକ ଜ୍ଞାନର ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ।

ମହର୍ଷି ବେଦବ୍ୟାସ ମହାଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରସାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଏହି ବେଦଗୁଡ଼ିକୁ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପଢାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ନାମରେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଙ୍କର ଭକ୍ତି ଓ ଏକାଗ୍ରତା ଦେଖି ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ପ୍ରୀତ ହେଲେ ଓ ଗୋଟିଏ ବାଜି (ଘୋଡ଼ା) ବେଶରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମୁନିଙ୍କୁ ଯଜୁର୍ବେଦର ନୂତନ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏହିପରି ବାଜି ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିବା ଅଂଶର ନାମ ହେଲା 'ବାଜଶନୈ' । ବେଦବ୍ୟାସ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିବା ଯଜୁର୍ବେଦର ନାମ 'କୃଷ୍ଣ ଯଜୁର୍ବେଦ' ଏବଂ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିବା ବେଦର ନାମ 'ଶୁକ୍ଳଯଜୁର୍ବେଦ' ।

ତହିଁର ପ୍ରଥମ କେତୋଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଅଛି କର୍ମକାଣ୍ଡ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମନ୍ତ୍ର ଓ ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ଜ୍ଞାନକାଣ୍ଡ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମନ୍ତ୍ର । ଈଶାବାସ୍ୟ ଉପନିଷଦ୍ ଏହି ଜ୍ଞାନକାଣ୍ଡରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ଉପନିଷଦ୍‌ର ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରଟି 'ଈଶାବାସ୍ୟମ୍' ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ଏପରି ନାମକରଣ ହୋଇଅଛି ।

ଉପନିଷଦଟିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ଏହି ଚରାଚର ବିଶ୍ୱ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରକାଶ ମାତ୍ର, ଏହା ତାଙ୍କର ଶରୀର । ବିଶ୍ୱ ଓ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅଲଗା ବୋଲି ଭାବିବା ଭୁଲ । ଏପରି ଭିନ୍ନ ଭାବ ଭ୍ରାନ୍ତିକାରକ – ଏହା ମଣିଷର କଳ୍ପନା ମାତ୍ର । ଠିକ୍ ଯେପରି ପାଣି ତଳେ ତୁମର ଛାୟା ତୁମଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ, ସେହିପରି ଜଗତ୍ (ଯାହା ତୁମର ଅଜ୍ଞତା ଉପରେ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଛାୟା ସଦୃଶ) ଓ ଜଗତର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭିତରେ କିଛି ତଫାତ୍ ନାହିଁ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତିର ଶିକାର ହେଉଥିବ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ଭିତରେ

ଥିବା ପ୍ରକୃତ ସତ୍ତାକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିବ ନାହିଁ ବରଂ ସେ କୁଚିନ୍ତା, କୁବାକ୍ୟ ଓ କୁକର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଯେତେବେଳେ ଭ୍ରାନ୍ତି ଦୂର ହୋଇଯିବ, କର୍ତ୍ତା ଓ ଭୋକ୍ତା-ଏହି ଦ୍ୱୈତଭାବସବୁ ଚାଲିଯିବ ଏବଂ ତୁମେ ସର୍ବକର୍ମ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଅବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ଯାହାକି ଏହି ଉପନିଷଦରେ ମୋକ୍ଷର ପଥ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇଛି ।

ମନୁଷ୍ୟର ତିନିଗୋଟି ବାସନା(କାମିନୀ, କାଞ୍ଚନ, ଅପତ୍ୟ)କୁ ବିନାଶକରି ଯେଉଁ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଲାଭ କରାଯାଏ, ତାହା ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ବିନା ଦୁଃସାଧ୍ୟ । ଉକ୍ତ ଉପନିଷଦରେ ଏହି ପ୍ରକାର ସନ୍ନ୍ୟାସ ଲାଭକରିବାର ଉପାୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ସେଥିରେ କୁହାଯାଇଛି, ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଥିବା ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ଆଦି କର୍ମ କର, ମନରେ ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ରଖ କି, ମୋକ୍ଷ ନିମନ୍ତେ ଏ ସବୁ କର୍ମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ ଏହି କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବାଯାଏଁ ତୁମକୁ କୌଣସି ପାପ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏସବୁ କର୍ମରେ ଫଳାସକ୍ତି ନ ରଖି ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ଏହାର ସାଧନ କଲେ ସାଧକର ସକଳ ଅଶୁଦ୍ଧତା ଧୀରେ ଧୀରେ ପରିଶୁଦ୍ଧ ହୋଇପାରିବ । ଶୁଦ୍ଧ ମାନସ ହିଁ ଜ୍ଞାନନ୍ତ ଏହା ସନ୍ନ୍ୟାସର ଶେଷ ଅବସ୍ଥା ।

କର୍ମ କଲାବେଳେ ତୁମେ ଯଦି ନିଜକୁ ସକଳ କାମନାରୁ ମୁକ୍ତ ରଖିପାରିବ, ତେବେ କୌଣସି କଳୁଷ ତୁମକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବ ନାହିଁ । ଏହି ଉପନିଷଦର ୧୮ଟି ମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ମନ୍ତ୍ରରେ ମୁକ୍ତି ଓ ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇଛି, ଅନ୍ୟ ୧୬ଗୋଟି ମନ୍ତ୍ର ଉକ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବୁଝାଇ ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ମନ୍ତ୍ରର ଟୀକା ରୂପେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୋଇଛି ।

ତୃତୀୟ ମନ୍ତ୍ରଠାରୁ ଅଷ୍ଟମ ମନ୍ତ୍ର ଯାଏଁ ଆତ୍ମାର ଉପଲବ୍ଧିରେ ବାଧା ଜନ୍ମାଉଥିବା ଅବିଦ୍ୟାକୁ ନିନ୍ଦାକରି ଆତ୍ମାର ପ୍ରକୃତ ଗୁଣବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଚତୁର୍ଥ ଓ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ଳୋକରେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତତ୍ପରେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ କି ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରେ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି । ନବମ ଶ୍ଳୋକରେ କର୍ମ ମୁକ୍ତିର ମର୍ମ(ଯେଉଁମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୈରାଗ୍ୟ ଧାରଣ କରିବାରେ ଅସମର୍ଥ, ମାତ୍ର ନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଓ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧିର କର୍ମ କରିବାରେ ପ୍ରବୀଣ ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ ମାର୍ଗ ଭାବେ) ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ଏହି ମାର୍ଗର ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଲା, ସକଳ କର୍ମକୁ ଉପାସନା ମନେକରି ସେ ସମସ୍ତ କର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ସଂହତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା । ଈଶାବାସ୍ୟ କହେ, ଯେଉଁମାନେ ବିଦ୍ୟାବିରୋଧୀ କର୍ମ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଅଜ୍ଞାନ, ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ତନ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା

ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଭ୍ୟାସରେ ସମୟ କାଟନ୍ତି ସେମାନେ ଆହୁରି ନ୍ୟୂନ, କାରଣ ସେମାନେ ଶକ୍ତି ଓ କୌଶଳ ହିଁ କାମନା କରିଥାନ୍ତି । ବିଦ୍ୟା ଦେବଲୋକକୁ ନିଏ, କର୍ମ ପିତୃଲୋକକୁ ନିଏ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍କାର ପ୍ରଦାନ କରେ, ତାହା ଏସବୁ ଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ବିଦ୍ୟା ଓ କର୍ମ ସହ ଜ୍ଞାନର ସଂହତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ଅବଶ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରର ବିରୋଧୀ କିଛି କର୍ମରେ ଆତ୍ମନିୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ସମସ୍ତ କର୍ମର ଶେଷ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ହେଲା ଅବିଦ୍ୟା । କର୍ମ ଖୁବ୍ ବେଶିରେ ମନକୁ ପରିଶୁଦ୍ଧ କରିପାରେ ଓ ଉପାସନା ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କରିପାରେ । ଏହି ଉପାସନା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗତ ହୋଇ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ଆରାଧନା ହେବା ଉଚିତ, ଏହା ପରିପକ୍ୱ ହୋଇ ଏହି ଜନ୍ମର ଅନ୍ତଃପୂର୍ବରୁ ଜୀବନ ମୁକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହେବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ ।

ତେଣୁ ଦେବତାଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମନିଷ୍ଠା ପରସ୍ପର ପରିପୂରକ ଓ ସଂପୃକ୍ତ ହେଲେ ମଣିଷ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇ ଦେବତା ହୋଇପାରିବ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ପୂର୍ବକ ନିଜର ବିଚାରବନ୍ତ ଗତିକୁ ଅବଗତ ହୋଇପାରିଲେ ଅବଶ୍ୟ ମୋକ୍ଷମାର୍ଗର ପଥିକ ହେବ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ମୋକ୍ଷଲାଭ କରିପାରିବ । ତେଣୁ ତାର କାମନା ଭାବରେ ଅଜ୍ଞାନ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେବା ସହିତ ନିଜ ଅନ୍ତଃକାଳରେ ଉକ୍ତ ପରମ ସତ୍ୟକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଦୃଢ ଭାବରେ ଧରି ରଖିବା ଦରକାର । ଏପରିକି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ନିଜର ଭାବ ମନନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତି ନିବେଦନ କରିପାରିଲେ ସଦ୍ଗତି ଲାଭ ହୋଇ ଦିବ୍ୟତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ହେବ ।

